

ارتکاب نشر اکاذیب در قلمرو سایبری از منظر حوزه بهداشت و سلامت روان؛ آسیب ها و چالش ها

کیوان حیدر نژاد

استادیار، گروه آموزشی حقوق، مرکز تسوج، دانشگاه آزاد اسلامی، تسوج، ایران (نویسنده مسئول)

keyvan_heidarnejad@yahoo.com

سیده منیرا حجازی

دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم شناسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

hejazimonira@gmail.com

وجیهه اصولی شندی

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، مرکز تسوج، دانشگاه آزاد اسلامی، تسوج، ایران

Vajiheh990@gmail.com

چکیده

زمینه و هدف: امروزه فضای سایبری امکان ایجاد ارتباطات جهانی و نیز فرامکانی را میسر نموده که در این فضا افراد به بیان عقاید و افکار و اخبار خود می پردازند. البته در برخی از موارد کاربران با توجه به منافع فردی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی و با قصد اثر گذاری بر افکار عمومی اخبار و تصاویر جعلی و دروغی را عاقدانه از خود انتشار می دهند. از این رو در پژوهش حاضر به بررسی پخش محتوای کذب و دروغین در قلمرو فضای سایبری و اثر گذاری آن بر حوزه سلامت روانی فردی و اجتماعی با عنوان مجرمانه نشر اکاذیب در حقوق کیفری ایران پرداخته می شود.

روش تحقیق: تحقیق حاضر از نوع کیفی با روش توصیفی - تحلیلی و به شکل کتابخانه ای انجام یافته است.

یافته ها: بی تردید فضای مجازی تغییرات عمده ای را در چگونگی روابط خانوادگی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و حتی سیاسی مردم و جامعه ایجاد نموده است. لذا تاثیرات آن در حوزه بهداشت سلامت و روان افراد و جامعه از اهمیت بسزایی برخوردار است.

نتیجه گیری: با توجه به یافته های تحقیق اولاً نشر اکاذیب و اخبار جعلی در حوزه فضای سایبری سبب ایجاد ترس و اضطراب در افراد و منجر به شکل گیری حس تنفر و ناامیدی در جامعه می شود؛ دوماً گسترش این اخبار کذب تا حد زیادی بازارهای مالی - اقتصادی را تحت تاثیر خود قرار داده و لذا با توجه به اینکه دغدغه های معیشتی قرمز مردم محسوب می شود از این رو باعث ایجاد شکاف و بدبینی مردم به حاکمیتی گردد.

کلیدواژه ها: نشر اکاذیب، فضای سایبری، بهداشت و سلامت روانی.

۱. مقدمه

یکی از موضوعات بی نظیر بشر که زندگی او را در تمامی شئون فردی و اجتماعی با تحولات گسترده‌ای مواجه کرده است حضور انسان‌ها در دنیای مجازی است که با توجه به حضور او در دنیای واقعی نوعی دوزیست شدن را برای انسان به ارمغان آورده است. محتوای سامانه‌های رایانه‌ای را اطلاعات تشکیل می‌دهند و امروزه این اطلاعات به اندازه‌ای زندگی بشر را تغییر داده و الگوی گسستی را در بنیاد اقتصاد، جامعه و فرهنگ ایجاد کرده است که از آن به عنوان شاخه‌ی مستقلی برای تعریف عصر جدیدی در تاریخ تحولات بشر یاد برده می‌شود (بهرمند، داودی، ۱۳۹۷: ۲). با توجه به خصوصیات شبکه‌های اجتماعی، این شبکه‌ها فضای مناسبی را برای بیان آراء و عقاید در اختیار کاربران قرار می‌دهد. البته قابلیت اظهار نظر را نیز بر روی مطالب این شبکه‌ها توسط دوستان اهمیت این شبکه‌ها را نیز دو چندان می‌کند به عبارت دیگر کاربران در این فضا با ایجاد فضای گفت و گو بین افراد و در نهایت شکل دادن به افکار عمومی منجر به شکل‌گیری حوزه‌ی عمومی در فضای مجازی می‌گردند (یزدخواستی و همکاران، ۱۳۹۲: ۸۹). گسترش و پیشرفت چنین فضاهایی در کنار دستاوردهای مفیدی که برای افراد بشر در پی داشته است امکان رفتارهای ضد اجتماعی و مجرمانه را بوجود آورده است که پیش از این ممکن نبوده است از جمله دستاویزی برای دروغ‌سازی و دروغ‌پراکنی در بین برخی از کاربران فضای مجازی شده است که زمینه‌ی خدغه و فریب سایر کاربران فراهم می‌نمایند. لذا هدف از تحقیق حاضر بررسی اثرگذاری اخبار کذب و دروغ بر سلامت روان فردی و جمعی می‌باشد.

فرضیه پژوهش: انتشار اخبار کذب در بین افکار عمومی باعث افزایش اضطراب و ترس در بین افراد جامعه می‌گردد به گونه‌ای که این حس را به افراد القا می‌نمایند که در دستیابی به اهداف و آرزوها و ارزش‌های خودشان ناتوان خواهند ماند. و حتی امنیت اجتماعی نیز در اثر اخبار دروغی صدمه می‌بیند که این امر می‌تواند ناشی از دستکارهای مدیران و دولت‌های مقتدر در جهت دستیابی به منافع و حب‌ها و بغض‌های شخصی باشد که افراد اعتماد و امنیت و حتی اقتصادشان را در خطر ببینند.

در باب جرم نشر اکاذیب و موضوعات مرتبط با آن نویسندگان اقدام به نگارش کتب و مقالات بیشماری نمودند که در ادامه به چندین مورد از آن‌ها اشاره می‌شود:

الف: در واقع افترای سایبری نوعی نشر اکاذیب سایبری یا به طور صحیح‌تر، انتساب عمل خلاف حقیقتی است که متضمن وصف مجرمانه است و طی آن وصف مجرمانه‌ای به دیگری نسبت داده می‌شود. با اینکه افترا می‌تواند ضرری بیش از انتساب عمل خلاف حقیقت غیرمجرمانه داشته باشد، ولی ماده ۲۳۴ به طور کلی، سیاست کیفری سهلتری نسبت به جرم نشر اکاذیب، اعم از سنتی (موضوع ماده ۲۳۸ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی) و سایبری (موضوع ماده ۴۳۲ قانون مجازات اسلامی)، به نمایش می‌گذارد؛ در ماده ۲۳۴، انتساب حتماً باید صریح باشد و انتساب تلویحی اثری ندارد، همچنین حداقل و حداکثر مجازات آن، نسبت به هر دو ماده راجع به نشر اکاذیب کمتر است (عالی پور و خراسانی، ۱۳۹۵: ۱۳۸).

ب: داستان همپوشی بزه نشر اکاذیب با بزه افترا در همین راستا قرار می‌گیرد و شاید برجسته‌ترین و شایع‌ترین نمونه‌های است که می‌توان برای همپوشی دو عنوان، زیر رفتار واحد آورد. در فضای سنتی، نسبت دادن عنوان مجرمانه به دیگری، افترا است و همین امر نسبت دادن کذب نیز خواهد بود؛ بدین حال فرض نخستین این است که هر افترایی به طور حتم نشر اکاذیب نیز خواهد بود؛ در این حال چه نیازی به بزه‌نگاری افترا بود؛ در حالی که نشر اکاذیب بدون در نظر داشتن رکن روانی یا دیگر شرایط، تنها از جهت ویژگی رفتاری، افترا را هم دربر می‌گیرد؛ حال چالش مهم‌تر این است که نشر

اکاذیب در فضای سایبر در قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۵۹۸۸ (ماده ۴۳۱ پیوستی به بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی) پیشبینی شده ولی در این قانون بزهی با عنوان افترای سایبری نیست. آیا با روی آوردن به آزموده این دو بزه در فضای واقعی، قانونگذار خواسته تا افترا از طریق رایانه، همواره نشر اکاذیب سایبری دانسته شود یا اینکه به استناد ماده ۱۶ قانون جرایم رایانه ای، رایانه برای افترا، تنها یک افزار بزه بوده و در صورت انجام افترا از رهگذر سامانه های رایانه ای یا مخابراتی، همچنان ماده ۲۳۴ قانون مجازات اسلامی - بخش تعزیرات - مصوب ۵۹۴۱ حاکم خواهد بود؟ خاستگاه این پرسش البته در بررسی بزه های سنتی است. در رویکرد سنتی، در جرم نشر اکاذیب لزوماً توهین یا افترای نسبت به دیگری انجام نمی‌شود. برای مثال کسی که به قصد بدبین کردن مردم نسبت به دیگری یا برای تحریک کردن آنها به رأی ندادن به وی در انتخابات، او را دارای تابعیت مضاعف یا همسر دوم اعالم میکند و یا به قصد گسیل شدن مأموران مالیاتی به تجارتخانه وی و ایجاد مزاحمت برای او، وی را برخوردار از درآمدهای نجومی قلمداد مینماید یا به قصد معامله نکردن سایر تجار با وی، او را ورشکسته معرفی میکند، در صورت صحت نداشتن اینگونه شایعات، مرتکب جرم نشر اکاذیب خواهد شد، درحالی که این اعمال توهین یا افترا محسوب نمیشوند (میرمحمد صادقی، ۱۴۰۱: ۵۳۵).

ج: ویژگی سرعت در کار رسانه موجب می شود تا گاهی اظهاراتی منتشر شود که یا با واقعیت همخوانی ندارد و یا موجب خدشه به جایگاه اجتماعی، شخصیت، حرمت یا آبروی افراد شود. که در نظام حقوقی ایران، جرایم مطبوعاتی برابر ماده ۷۹۶ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) جرم انگاری شده است. قانون گذاری ایران دارای حوزه های گسترده ای در خصوص نشر اکاذیب است و از جایگاه توهین، افترا، قذف به بررسی کیفی و مدنی موضوع نشر اکاذیب پرداخته است. حقوق ایران به خوبی توانسته است جنبه های چالش برانگیز نشر اکاذیب در خود را مورد تحلیل و بررسی دقیق قرار دهد. همچنین در نظام حقوقی ایران ضمانت های کیفی نیز برای نشر اکاذیب در نظر گرفته شده است (دهباشی و فنایی، ۱۳۹۷: ۱).

۲. مفهوم فضای سایبری

سایبر (cyber) واژه‌ای است بر گرفته از لغت «kybernetes» به معنای سکاندار یا راهنما و نخستین کسی که واژه‌ی فضای سایبر را به کار برد، ویلیام گیتسون نویسنده داستان‌های علمی تخیلی، در کتاب نورومنسر (neuromancer) بود. وی فضای سایبر (cyber sapase) را بازنمایی گرافیکی از داده‌ها از نظام‌های رایانه‌ای می‌داند. مفهومی که مورد نظر گیتسون بود، شاید به نوعی به هوش مصنوعی و رباتیک نزدیک‌تر است تا آنچه اکنون به نام فضای سایبر نه به عنوان محدوده‌ای آزمایشگاهی یا علمی، که خود به مثابه جهانی مستقل مورد بررسی قرار گرفت (شادمانی، ۱۳۹۴: ۴۱).

فضای سایبر یا فضای مجازی در تعریف برخی از نویسندگان عبارت است از مجموعه‌ای از ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق رایانه و وسایل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی است. یا به عبارت دیگر محیط الکترونیکی واقعی است که ارتباطات انسانی به شیوه های سریع، فراتر از مرزهای جغرافیایی و با ابزار خاص خود، در آن، زنده و مستقیم روی می‌دهد. قید واقعی مانع از این می‌شود که تصور شود مجازی بودن این فضا به معنای غیر واقعی بودن آن است؛ چرا که در این فضا نیز همان ویژگی های تعاملات انسانی در دنیای خارج مسئولیت دارد. ضمن آن که این فضا محیطی است که در آن ارتباطات انجام می‌شود. نه صرف مجموعه‌ای از ارتباطات. از طرفی هر چند ممکن است این ارتباطات در همه حال آنلاین و بر خط نباشد، ولی زنده و واقعی و مستقیم است. از این رو این ارتباطات از تاثیر گذاری و تاثیر بالایی برخوردار هستند. می‌توان از ویژگی های چنین فضایی جهانی و فرامرزی، جذابیت و متنوع بودن و آزادی اطلاعات و ارتباطات نام برد.

۳. انواع جرایم سایبری

جرایم سایبری می توان بر چهار دسته کلی تقسیم بندی نمود:

۳-۱. تعرض سایبری

به معنای ورود به عنف سایبری، در بردارنده ی مفهوم تعرض به فضای خصوصی واقع در اینترنت و ایجاد خسارت بر اموال مردم می باشد. مانند هک و ویروس

۳-۲. فریب و خدعه سایبری

می توان به عنوان دزدی و فریب سایبری دانست. مشتمل بر اقدامات مبنی بر بردن اموال دیگران، مانند سوء استفاده از کارت های اعتباری، دزدی نرم افزار و مدیا می باشد.

۳-۳. پورنوگرافی سایبری

فعالیت هایی است مربوط به مسائل جنسی که احترام و کرامت انسانی را نقض می کند.

۳-۴. خشونت سایبری

به معنای وارد کردن آسیب روانی یا جسمی به دیگران می باشد. مانند مزاحمت های جنسی، تهدیدهای سایبری، سخنان ناشی از نفرت.

۴. ویژگی های جرایم سایبری

شناخت ویژگی های هر جرم، در درک علت وقوع آن نقشی بسیار تعیین کننده و اساسی دارد. زیرا خصوصیات آن جرم است که می تواند زمینه سهولت یا دشواری وقوع جرم، تمایل افراد به ارتکاب آن جرم و میزان وقوع آن جرایم و در نهایت توجه جامعه را به آن پدیده مجرمانه بوجود آورد (ابوذری، ۱۳۹۵: ۳۱). لذا برای شناخت بیشتر جرایم سایبری و درک جامع تر آن علل وقوع این جرایم، لازم است که به ویژگی های خاص آن اشاره گردد:

الف- از خصوصیات این نوع جرایم گمنام و ناشناس بودن در این فضا می باشد. حمله وران به سیستم های رایانه ای دیگران، می توانند هر جایی از جهان باشند، اعمالشان را با استفاده از کامپیوتر نهان نمایند. پس تعیین مکان بطور قابل توجهی دشوار می گردد. مجرمان در این فضا از طریق پنهان سازی و رمز نگاری یا با استفاده از القاب و شناسه های به سرقت رفته و IP تقلبی یا عاریتی و دیگر ابزارهای متقلبان به حدی از گمنامی می رسند که شناسایی هویت واقعی آنان و به تبع آن تلافی خسارت آنها بسیار مشکل است.

ب- خصوصیت دیگر این جرایم این است که بدون آنکه صحنه ی جرم داشته باشند وقوع می یابند.

پ- ویژگی دیگر بالا بودن رقم سیاه بزهکاری در این جرایم است.

- ت- زیان مالی حاصل از جرایم سایبری بطور قابل ملاحظه ای بیشتر از جرایم واقع شده در فضای سنتی می باشد.
- ث- تنوع رفتارهای مجرمانه در فضای سایبر بسیار زیاد است. از آنجا که هم طرق جدیدی از جرایم سنتی را در بر می گیرد و هم اشکال جدیدی از جرم راکه در فضای واقعی مصداق ندارند باعث می شود که دامنه ی عمل مجرمان بسیار وسیع تر گردد.
- ج- جرایم سایبری وابستگی به محل ارتکاب جرم ندارند و جرایمی فراملی و جهانی می باشند.
- چ- سرعت بالای ارتکاب جرم و قابلیت تکرار فراوان از ویژگی های دیگر اینگونه جرایم می باشد.
- ح- تعطیل ناپذیر بودن این نوع جرایم است که در هر زمان از شبانه روز و هر روز ماه امکان ارتکاب جرم وجود دارد.

۵. نشر اکاذیب

نشر اکاذیب از موضوعاتی هست که در جوامع و ادیان مختلف از آنها بعنوان اعمال اهریمنی و شیطانی یاد شده است در ایران قبل از اسلام به گفتار و پندار نیک توصیه و توجه زیادی به آن شده است و از کذب گویی و نشر اکاذیب بعنوان صفات اهریمنی نام برده است (دهباشی و فنائی، ۱۳۹۷؛ ۳). در اصطلاح نیز به معنای پخش اخبار نادرست و یا نسبت دادن موضوع خاص به فردی به صورت کاذب؛ به عبارت دیگر انتشار و اشاعه ی اخبار نادرست و وقایع خلاف واقع به قصد اضرار به غیر و یا تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی، نشر اکاذیب نامیده می شود (استادی و میری، ۱۳۹۹؛ ۶).

ماده ۶۹۸ قانون مجازات اسلامی به بررسی جرم نشر اکاذیب پرداخته است و اینگونه مقرر می دارد که: هر کس به قصد اضرار به غیر یا تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی به وسیله ی نامه یا شکوائیه یا مراسلات یا عرایض یا گزارش یا توزیع هرگونه اوراق چاپی یا خطی یا امضا یا بدون امضا اکاذیبی را اظهار نماید یا با همان مقاصد اعمالی را بر خلاف حقیقت راسا یا به عنوان نقل قول به شخص حقیقی یا حقوقی یا مقامات رسمی تصریح یا تلویحا نسبت دهد اعم از اینکه از طریق مزبور به نحوی از انحاء ضرر مادی یا معنوی به غیر وارد شود یا نه علاوه بر اعاده ی حیثیت در صورت امکان باید به حبس از دوماه تا دو سال و یا شلاق تا ۷۴ ضربه محکوم گردد. در جرم نشر اکاذیب لزوما توهین یا افترا بی نسبت به دیگری انجام نمی شود. حتی این جرم توسط علاوه اشخاص حقیقی توسط اشخاص نیز قابل ارتکاب می باشد. برای تحقق جرم نشر اکاذیب علاوه بر لزوم دروغ بودن مطالب یاد شده باید این کار به وسیله ی سامانه های رایانه ای و مخابراتی صورت گیرد. لکن شایع کردن بین تعداد قابل توجهی از مردم نیز ضروری به نظر نمی رسد. و این جرم، جرمی مطلق می باشد که تحقق ضرر برای شمول آن لازم نیست. لکن وجود سوء نیت خاص بنا به تصریح ماده قصد اضرار به غیر یا تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی برای تحقق جرم ضروری است (میرمحمدصادقی، ۱۴۰۱؛ ۴۱). ارتکاب جرم نشر اکاذیب از طریق سامانه های رایانه ای و مخابراتی نیز میسر می باشد و هرگاه نامه و شکوائیه به جای مکتوب شدن بر روی یک کاغذ از طریق پست الکترونیکی ارسال یا گزارش در یک وب سایت گنجانیده شود این عمل جرم و در خور کیفر و مجازات می باشد که مورد مشمول ماده ۷۴۶ قانون مجازات اسلامی خواهد شد.

۶. داده ها و اطلاعات مجرمانه در فضای مجازی

در تعریف کلی داده هرگونه علامت یا نشان و نمادی است که اطلاعاتی را مخاطب آن انتقال می کند. و این داده ممکن است حاوی مفهومی باشد یا این که فاقد هر گونه مفهومی باشد. به لحاظ فنی نیز علاوه بر نمادها و سیگنالهایی است که قابلیت ورود به یک سیستم رایانه ای، پردازش، ذخیره، انتقال و خروج را داشته باشد. که می توانند به شکل آنالوگ، دیجیتال و یا موج (نوری، الکترومغناطیسی) باشند. این داده ها می توانند به اقسام مختلف موجود باشند که ممکن است به صورت برنامه

رایانه‌ای یا اینکه بصورت متن، صوت، تصویر که از آن به عنوان داده محتوا یا محتوا یاد می‌شود. داده به معنای اطلاعات نیز بکار می‌رود. لکن توجه داشت که اطلاعات و داده رایانه‌ای با وجود سخت افزارهای رایانه ای معنا می‌یابند (بیگلری فرد، ۱۳۹۶: ۵۶). از دیدگاه حقوقی می‌توان اطلاعات را به اطلاعات قانونی و غیر قانونی تقسیم بندی کرد. اطلاعات غیر قانونی لفظ عامی است که شامل هر گونه اطلاعات مضر و ناسالمی می‌گردد که صراحتاً بر اساس قانون در زمره‌ی اطلاعات غیر قانونی قرار می‌گیرند. اطلاعات مجرمانه تعریفی محدودتر دارد و داخل در تعریف اطلاعات غیر قانونی نیز قرار می‌گیرد، اما معنای آن دو یکی نیست به عبارت دیگر رابطه‌ی اطلاعات غیر قانونی و اطلاعات مجرمانه عموم و خصوص مطلق است، به دین معنا که هرگونه اطلاعات مجرمانه غیر قانونی، اما هر گونه اطلاعات غیر قانونی مجرمانه نیست. مصادیق اطلاعات غیر قانونی در ایران فراوان است که شامل نشر اکاذیب نیز می‌باشد (همان: ۶۰)

۷. مبانی نظری حمایت از حریم شخصی اشخاص

۷-۱. نظریه‌ی حقوق فطری

حقوق فطری که همان حقوق طبیعی نیز می‌باشد حقوق اساسی و ثابتی است که برتر از اراده‌ی دولت‌ها بوده و همه‌ی انسان‌ها صرف نظر از هر گونه ویژگی یا خصوصیتی، در هر زمان و مکان حق بهره‌مندی از آن را دارند. بر اساس این مبنا می‌توان اینطور استدلال کرد که انسان بر تمامیت شخصی حاکمیت و مالکیت دارد. زیرا اگر هر شخص بر تمامیت شخصیتی خود حاکم و مالک نباشد بی‌گمان باید این امر در حوزه‌ی صلاحیت تصرف شخص یا اشخاص دیگری باشد که چنین برداشتی از یک طرف ترجیح بلا مرجح بوده که قبیح می‌باشد و از طرف دیگر با اصل آزادی اولیه انسان‌ها منافات خواهد داشت. دست یافتن به اطلاعات شخصی و محرمانه، اطلاع از اسرار پنهانی، افشای آن‌ها، بهره‌گیری از نام و هویت دیگری و ساختن چهره‌ای دروغین از فرد، با اصل حاکمیت انسان بر تمامیت شخصیتی انسان و اصل احترام به شخصیت انسان تنافی خواهد داشت.

۷-۲. نظریه‌ی اخلاقی

اخلاق مجموعه‌ای از قواعد رفتاری است که رعایت آن برای نیکوکاری و برای رسیدن به کمال ضروری بوده است و مطبوع طبع نوع بشر است قاعده‌ی حقوقی که واجد وصف اخلاقی باشد به دلیل قانع ساختن درونی شهروندان و با سهولت بیشتری مورد پذیرش و اطاعت آن واقع می‌گردد و به عکس قواعد غیر اخلاقی به کندی و سختی مورد مطابعت و حمایت واقع می‌شوند. بدین لحاظ می‌توان گفت که حمایت از اشخاص و حریم شخص و حق خلوت آنها امری است که مورد پذیرش و تأکید اخلاق می‌باشد و قانون‌گذار نیز می‌بایست با وضع قواعد رفتاری صریح و روشن و با ضمانت اجرای کیفری یا غیر کیفری به این امر اقدام نماید. لذا عمل کسی که بدون اجازه وارد قلمرو شخص دیگری می‌شود و به تصاویر و فیلم‌های خصوصی، اطلاعات پنهانی و شخصی‌شان دسترسی می‌یابد از نظر اخلاق امری زشت و ناپسند می‌باشد (استادی و میری، ۱۳۹۹: ۴).

۷-۳. نظریه‌ی قرارداد اجتماعی

ذات بشر مدنی الطبع می‌باشد و اصولاً جز در پرتو جمعیت، بقا و نیل به کمال برای انسان سخت می‌باشد. و حتی حیات او نیز در معرض نابودی و فنا قرار می‌گیرد. هر انسانی برای پاسخ به نیازهای مادی و روانی خود نیاز به انسان دیگری دارد. و

این ویژگی ذاتی بشر با میل به آزادی انسان برای زندگی دچار تعارض می‌گردد که بشر با جمع بین این دو میل و خواسته به ناچار با انعقاد یک قرارداد مفروض از بخشی از آزاد خود صرف نظر می‌نماید. تا اینکه بتواند قدرتی فرا فردی در اجتماع ایجاد کند که به تنظیم روابط میان خود و سایرین، به حل و فصل مشکلات ناشی از تعارض های فوق نیز بپردازد تا بدین ترتیب بتواند زمینه رشد و بقای خود را فراهم آورد. اندیشمندان چنین قراردادی را قرار داد اجتماعی می‌نامند(همان: ۵).

۷-۴. نظریه حمایت از شأن و منزلت و کرامت انسانی

در آموزه‌های دینی بر کرامت انسانی تأکید شده و امروزه نیز در مرکز توجهات می‌باشد. نقطه عطف این توجه اعلامیه جهانی حقوق بشر است. اعلامیه جهانی حقوق بشر و اعلامیه کنفرانس جهانی حقوق بشر ۱۹۹۳ و اعلامیه هزاره‌ی ملل متحد تحقق صلح، امنیت و عدالت را در گرو احترام به حیثیت و کرامت شخص انسان می‌دانند. منشور حقوق بنیادین اتحادیه اروپا به عنوان ضمیمه‌ی معاهده‌ی قانون اساسی اتحادیه‌ی اروپا در زمره‌ی اسناد حقوق بشری قرار دارد که درصدد است تا مفاهیمی هم چون کرامت انسانی را در چارچوب حقوقی و قانونی پایه گذاری نماید. در فصل اول منشور ماده یک آن مهم‌ترین نص این سند بیان می‌دارد: کرامت انسانی غیر قابل تعرض است. بایستی مورد احترام و حمایت قرار گیرد. تعرض ناپذیری، یگانگی، استثناپذیری بودن و عدم محدودیت کرامت حتی در برابر نظام های حقوقی و نظم عمومی از منظر جامعه‌ی بین المللی مبتنی بر حقوق بشر امری پذیرفته و گریز ناپذیر می‌باشد. دسته ای دیگر از جرایم بر علیه هویت و شخصیت افراد ارتکاب می‌یابند مانند تولید و انتشار تصاویر مستهجن، انتشار محتوا و اسرار و تصاویر خانوادگی که مستقیماً آبرو و حیثیت افراد را هدف قرار می‌دهند.

۸. سلامت روانی

سلامت روان یک مولفه بسیار مهم در زندگی امروزه می باشد. سلامت روان قابلیت فرد برای برقراری ارتباط هماهنگ با دیگران، توانایی در تغییر و اصلاح محیط اجتماعی خویش و حل مناسب و منطقی تعارض های هیجانی و تمایلات شخصی است(محسنی و همکاران، ۱۳۹۷؛ ۳۸۵). اساسنامه‌ی سازمان بهداشت جهانی (WHO) سلامت «نه تنها نبود بیماری یا معلولیت، بلکه حالت بهینه‌ی خوب بودن جسمی، روانی و اجتماعی» تعریف شده است. در گزارش سازمان بهداشت جهانی ۲۰۰۱ مفهوم سلامت روانی شامل:

الف- خوب بودن ذهنی

ب- ادراک خود کارآمدی

پ- استقلال و خود مختاری

ت- کفایت و شایستگی

ث- وابستگی میان نسلی

چ- خود شکوفایی توانمندی های فکری بالقوه فکری و هیجانی است(نوربالا، ۱۳۹۰؛ ۱۵۱).

سلامت روان با عواطف، تفکر و رفتار آدمی در ارتباط است. فردی که سلامت روان مناسبی دارد معمولاً می‌تواند با حوادث و مشکلات روزمره بهتر مقابله نموده اهداف خود را در زندگی دنبال کرده و عملکرد موثرتری در جامعه داشته باشد داشتن مشکلات روانی منجر به اختلال در انجام وظایف، کاهش انگیزه، اضطراب، ترس و نگرانی شده و سبب می‌شود که فرد بخش قابل توجهی از نیروی فکری خود را صرف چنین مشکلاتی نماید در نتیجه مسلم است که توان و علاقه‌ای برای فعالیت در سازمان نخواهد داشت (محسنی و همکاران، ۱۳۹۷؛ ۳۸۵).

به طور کلی شخص دارای سلامت روان می تواند با مشکلات دوران رشد روبرو شود و قادر است در عین کسب فردیت با محیط نیز انطباق یابد. به نظر می رسد تعریف رضایت بخش از سلامت روانی برای فرد مستلزم داشتن احساس مثبت و سازگاری موفقیت آمیز و رفتار شایسته مطلوب است. بنابراین هرگونه ملاکی که به عنوان اساس سلامتی در نظر گرفته می شود باید شامل رفتار بیرونی و احساسات درونی باشد. سلامت روان عبارت است از رفتار موزون و هماهنگ با جامعه، شناخت و پذیرش واقعیت های اجتماعی و قدرت سازگاری با آنها، ارضا کننده نیازهای خویشتن به طور متعادل و شکوفایی استعداد فطری خویشمی باشد. فردی از سلامت روان برخوردار است که قادر باشد تا عقده های درونی خود را حل و فصل کند و با تغییرات و مقتضیات محیط طبیعی و اجتماعی خویش سازگار باشد و تلاش کند تا تندرستی و نشاط برای خود و دیگران فراهم سازد. سلامت روان حالتی مساعد برای رشد و نمو بدنی، عاطفی و شعوری، بدون ایجاد مزاحمت برای دیگران است (محمد بیگلو، ۱۳۹۰: ۶). اختلال رفتاری- روانی عبارت است از حالات قابل توجه بالینی که با تغییر در تفکر، خلق، هیجان یا رفتار شخص و با ناراحتی و تیش شخصی و یا اختلال کارکرد زندگی همراه باشد، این تغییرات در گستره‌ی هنجار جامعه قرار نمی‌گیرند و به صورت واضح، غیر عادی و بیمار گونه و مداوم یا عود کننده هستند. اگر چه (WHO) از سال ۱۹۴۶ برای سلامت تعریف سه بعدی زیستی، روانی و اجتماعی بیان کرده است اما در بیشتر کشورها به دو بعد روانی و اجتماعی سلامت تا حد زیادی به وسیله ی متولیان سامانه سلامت و حاکمان کشورها نادیده گرفته می‌شود (نوربالا، ۱۳۹۰: ۱۵۱).

۹. نشر اکاذیب در فضای سایبر و اثر گذاری آن در حوزه بهداشت و سلامت روانی

بخشی از سخنان عادی در اجتماع را دروغ یا عبارتی شایعه تشکیل می‌دهد. در صحبت‌های روزانه با دوستان و همکاران شایعات و دروغ‌های زیادی را پخش می‌کنیم و می‌شنویم که گاهی بی اساس و گاهی نیز مبتنی بر واقعیت هستند. اکثر این دروغ پراکنی‌ها سرشار از محتوا و مطلب هستند و شدیداً هدفدار و برای مقاصد مهم بکار برده می‌شوند اما معمولاً نه گوینده از این مقاصد آگاه است و نه شنونده. اصلی که بر این دروغ سازی‌ها و دروغ پراکنی‌ها بر آن مبتنی است فراگیر بودن و کاربرد وسیع آن‌ها است. از نظر اغلب جامعه شناسان اخبار جعلی یا به عبارتی شایعات اطلاعاتی مبالغه آمیز، نادرست و غیر منطقی است که از فردی به فرد یا افراد دیگر به صورت سلسله وار منتقل می‌شود و بیشتر این اکاذیب را اشخاص بسیار ساده اندیش و سطحی نگر که عمدتاً شرایط و موقعیت‌های اجتماعی نامطلوبی دارند منتشر می‌نمایند که در انتشار این اخبار بعضاً امکان دارد که رگه‌هایی از حقایق نهفته باشد. انتشار اخبار جعلی در همه جا و در همه طبقات اجتماعی وجود دارد و قدیمی‌ترین رسانه گروهی است پیش از آنکه نوشتار بوجود آید گفتارها تنها شیوه‌ی ارتباط بود و شایعات خبرها را منتقل می‌کرد و امروزه با توجه به گسترش انواع رسانه‌ها اخبار به آسانی در بین مردم گسترش می‌یابند و این رسانه‌ها در جهت توجه مخاطبان به پیامی خاص، پیام را به گونه ای ارائه می‌دهند که جنبه‌ی عاطفی آنان را از بعد روان شناسی تحت تأثیر قرار می‌دهند. در این روش برانگیختن احساسات، هیجانات و حبها و بغضها و خشم و نفرت مخاطب را به سمت توجه و اعمال و رفتار دلخواه فرستنده سوق می‌دهد. بنابراین انتشار اخبار کاذب با توجه به ماهیت و قدرت اثر گذاری آن می‌تواند اضطراب اجتماعی را افزایش داده و میزان بهره‌وری و تولید را کاهش دهند و چرخه‌ی اقتصاد را فلج کرده و اعتبار اجتماعی افراد و موسسات و کشورها را خدشه دار نمایند. لذا اینگونه دروغ سازی و دروغ پراکنی بیشتر در کشور های جهان سوم رواج دارد. مردم این کشورها بخاطر نگرش های احساسی و کمی اعتماد به دولت های خود، اخبار غیر رسمی و ارتباط شفاهی درباره ی حوادث به قضاوت می‌نشینند. لکن در برخی موارد ممکن است شایعه‌ای بطور فوق العاده قوت یابد و آنچه‌ان در اذهان عموم مردم رخنه

نماید که اطلاعیه‌ها و توضیحات منابع رسمی دولتی هم به سهولت نتواند آن تکذیب را از افکار مردم خارج نماید (حسین نژاد، ۱۳۸۴: ۳).

هم چنین گسترش دروغ پراکنی‌ها می‌تواند تا حد زیادی بازارهای مالی را نیز تحت تاثیر قرار دهد و در طولانی مدت در جامعه باعث شود جنگ، خون ریزی و بیماری‌های همه گیر شیوع پیدا نماید. لذا نظم و امنیت اجتماعی مختل می‌گردد زیرا امروزه امنیت اجتماعی تمام زوایای زندگی را تحت تاثیر قرار می‌دهد و به عنوان یکی از نیازهای اولیه خود را به نمایش می‌گذارد عوامل بسیاری بر امنیت اجتماعی تاثیر می‌گذارند که یکی از آنها رسانه و فضای مجازی می‌باشد (دانش و همکاران، ۱۳۹۸: ۴).

بدین لحاظ تردیدی نیست که انتشار اکاذیب و شایعات برای جوامع اهمیتی ملی دارند و نوعی ناهنجاری اجتماعی اند که هرملتی باید با اتحاد برای مقاومت در برابر آن و از بین بردن آن اقدام کنند لکن دشمن برای ضربه زدن به جریان حق از هر بهره می‌جوید که یکی از ابزارهای مورد استفاده دشمن، بستر رسانه و فضای مجازی می‌باشد که ابزار دروغ پراکنی در بین مردم است (میری، ۱۳۹۹: ۱۰۳).

شایعات سایبری، اخبار جعلی و دروغ بطور فزاینده ای به عنوان نیروهای مخالف در برابر عملکرد دولت هستند به ویژه زمانی که امنیت ملی به خطر می‌اندازد اخبار دروغ سایبری شکاف عمیق تری را بین دولت و ملت ایجاد می‌کنند و در نیجهی آن تشخیص فعالیت‌های مخرب که امنیت ملی و عمومی را تهدید می‌کند یک جنبش اصلی برای بسیاری از دولت‌ها بوده است. راهکارهای نظارت دولت اینترنتی دولت‌ها به عنوان بخشی از دفاع سایبری و برنامه‌های امنیت ملی در ردیف سیاست‌های امنیتی بسیاری از کشورها قرار گرفته است (دانش و همکاران، ۱۳۹۸: ۳).

۱۰. خاستگاه و اثرات انتشار اکاذیب بر افراد

۱-۱۰. ضربه زدن به اعتقادات

از اهداف انتشار دهندگان دروغ پراکنی‌ها ضربه زدن به باورهای دینی و اعتقادات مردم است زیرا با سست کردن آن به آسانی می‌توانند به نفوذ فرهنگی و سلطه‌ی سیاسی دست یابند. زمانی که موفق شوند باورهای دینی یک گروه را تغییر دهند می‌توانند به راحتی عقیده و فرهنگ خود را جایگزین نمایند (میری، ۱۳۹۹: ۱۰۴).

۱-۱۰. ایجاد ناامیدی و یأس

ناامیدی یکی از شیوه‌های مهم منتشرکنندگان اخبار کذب در جامعه است که ناشی از درک ماهیت روان شناسی و جامعه شناسی بوده تصور و تلقین آن به آسانی صورت می‌گیرد. معمولاً در یک گروه هماهنگ و متجانس ایجاد یأس به سهولت منتشر می‌گردد زیرا احساسات و عواطف افراد تقریباً شبیه یک دیگر است در این شیوه ارائه‌ی تصویری از موقعیت فرد یا جامعه و از تلاش‌ها و فعالیت‌های صورت می‌گیرد و بر این اساس سعی می‌شود فرد و جامعه در جریان حرکت خود به سوی اهداف و آرزوهایش در مقاطع گوناگون، پیوسته احساس شکست کند و معتقد به ناتوانی خود گردد (اسماعیلی و عابدینی، ۱۴۰۱: ۷۸). چنان که در فتنه‌ی ۸۸ اتفاق افتاد و عده‌ای شعار تقلب سر دادند و به دنبال آن بسیاری از خواص به دام افتاده با سکوتشان آشوب به پا نمودند. حال آنکه خبر تقلب توسط بنگاه‌های خبری بیگانه از قبل پیش‌بینی شده بود. و یا مسئله‌ی

بیماری همه گیر کرونا رسانه های خبری و فضای مجازی به تعداد زیاد جان باختگان در ایران و نقش دولت در همه گیری و ویروس تأکید می کردند.

۱۰-۳. ایجاد حس تنفر و بد بینی

این شیوه به منظور تسلط بر افکار عمومی می باشد و چنین القاء می نمایند که شرایط بحرانی است و گریزی از آن نیست. جز رویگردانی از یک حکومت یا یک جریان حق یا نظام خاص که مدیران این دروغ سازی ها و دروغ پراکنی ها آن را نشانه رفته اند. فقط آنانند که عمیقاً نسبت به جامعه هدف احساس مسئولیت می کنند و این کار نتیجه اش چیزی جز تمایل به مخاطبان به سمت دشمن نیست. به بیان دیگر ناامنی در مناسبات سیاسی، اقتصادی و کنترل شرایط موجود از سوی رسانه ها به روش افراط آمیزی صورت گرفته در برخی موارد چنان بصورت هدفمند اغراق نمایی می کنند که افکاری عمومی شرایط را بحرانی تصور می کنند (همان: ۷۹). نمونه ای از القای بدبینی و تنفر اخباری که در فضای مجازی بعد از شهادت سردار حاج قاسم سلیمانی منتشر شد تروریست خواندن ایشان بود.

۱۰-۴. ایجاد ترس

پیام های رسانه مجازی بر مدار جلب توجه مردم می چرخند. این پیام ها در حد طرح یک مشکل یا بزرگ نمایی یک مسئله صورت می گیرد تا پس از آن با راه حلی مطابق با هدف خود به نتیجه برسند این افراد سعی می کنند آینده ای مبهم و تاریک با سختی ها و مشکلات فراوان برای افراد دشمن و کسانی که تلاش دارند با دشمن همکاری کنند و یا او را پشتیبانی نمایند ترسیم کنند و به آنان تلقین که توان و امکانات لازم برای دستیابی به اهداف خود را نخواهند داشت (اسماعیلی و عابدینی، ۱۴۰۱؛ ۷۷).

۱۱. بحث و نتیجه گیری

گسترش فناوری و اطلاعات فرصت های تازه ای را در اختیار افراد و دولت ها نهاده است که بتوانند امورشان را به راحتی و به شکل مناسب تری اداره نمایند اما از طرفی این فضاها تهدید آمیز بوده و آسیب پذیری ها را نیز افزایش داده است. زیرا که با پیشرفت تکنولوژی انسان ها از آن برای رسیدن به مقاصد استفاده می نمایند. فصل پنجم قانون جرایم رایانه ای به عنوان نماد قانونی جرم نشر اکاذیب در فضای سایبر می باشد. نشر اکاذیب سایبری اثرات مخربی را می تواند بر سلامت و روان جامعه داشته باشد چرا که انتشار محتوای دروغ چه بر علیه افراد و چه بر علیه دولت ها، (در مورد دوم تأثیر جمعی داشته و افکار عمومی را تحت تأثیر قرار می دهند و تشویش اذهان عمومی را در برداشته باشد) می تواند در موارد فردی حیثیت آبرو افراد تحت تأثیر قرار دهد و باعث گریز فرد از جامعه و آشنایان و هم چنین برچسب زنی گردد. در مواردی که محتوای جعلی سایبری با اهداف سیاسی انتشار می یابند باعث القای حس اضطراب و ترس، تنفر، انزجار و ناامیدی در بین عموم می گردد. از طرفی دیگر انتشار این اخبار توسط دولت های مقتدر برای تأمین اهدافشان بر علیه کشورهای جهان سوم انجام می گیرد زیرا این ملت ها اعتمادی به دولت های خودشان ندارند و حتی بیان اخبار صحیح نیز از سوی مراجع رسمی تأثیری بر آنها نداشته در بسیاری از اخبار جعلی باعث موارد اذهان عمومی تشویش شده و امنیت داخلی و اجتماعی و حتی بازارهای مالی را نیز تحت تأثیر قرار می دهند.

منابع و مأخذ

- ۱- ابوذری، مهرنوش (۱۳۹۵)، جرم شناسی جرایم سایبری، چ اول، تهران، نشر میزان.
- ۲- اسماعیلی، رفیع الدین؛ عابدینی، ملیحه (۱۴۰۱)، شیوه‌های عملیات روانی علیه ایران در مواجهه با با کرونا(مطالعه صفحه اینستاگرام مسیح علی نژاد در ماه نخست شیوع)، فصلنامه معرفت فرهنگی اجتماعی، ۱۳ (سوم پیاپی ۵۱)، ۶۷-۸۷.
- ۳- استادی، سمیه؛ میری، حسین (۱۳۹۹)، بررسی جرم نشر اکاذیب در فضای سایبر، سومین کنفرانس ملی حقوق، علوم اجتماعی و انسانی و روان شناسی و مشاوره.
- ۴- بهره مند، حمید؛ داودی، ذوالفقار (۱۳۹۷)، پیشگیری اجتماعی از جرایم امنیتی - سایبری، فصلنامه مطالعات حقوق کیفری و جرم شناسی، ۴۸(۱)، ۲۷-۴۶.
- ۵- بیگلری فرد، الهام (۱۳۹۶)، مسئولیت کیفری اطلاعات و داده‌های مجرمانه در فضای سایبر، نشریه قانون یار، ۳ (۳)، ۴۹-۷۳.
- ۶- حسین نژاد، غلامرضا (۱۳۸۴)، شایعه و کارکردهای آن در عملیات روانی، فصلنامه مطالعات عملیات روانی، ۳ (۸)، ۳۵-۷۵.
- ۷- دانش، پروانه؛ شواخی زواره، محمدرضا؛ عظیمی، فریبا (۱۳۹۸)، تأثیر شایعه فضای مجازی بر نظم و امنیت؛ دیدگاه پژوهی کارمندان شهرداری تهران، فصلنامه علوم خبری، ۸(۲۹)، ۱۵۶-۱۷۵.
- ۸- دهباشی، مسعود؛ فنائی، رویا (۱۳۹۷)، جرم نشر اکاذیب در مطبوعات حقوق ایران، کنفرانس ملی اندیشه‌های نوین و خلاق در مدیریت، حسابداری، مطالعات حقوقی و اجتماعی.
- ۹- شادمانی، مهدیه (۱۳۹۴)، چالش‌های زنان در فضای سایبر، فصلنامه صیانت از حقوق زنان، ۲(۲)، ۳۹-۵۱.
- ۱۰- عالی پور، حسن؛ خراسانی، الهام (۱۳۹۵)، همپوشی در رفتار بزه (بررسی موردی نشر اکاذیب رایانه ای و افترا از طریق رایانه)، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم شناسی، شماره هشت، ۱۳۱-۱۴۸.
- ۱۱- محسنی، مجتبی؛ ایرانمش، جلال؛ محمد حسین زاده، عبدالرضا (۱۳۹۷)، بررسی معیارها و اصول بهداشت روان و تأثیر آن در سبک زندگی سالم، مجله‌ی دانشکده‌ی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی مشهد، ۶۱ (ویژه نامه ۱)، ۳۷۸-۳۸۵.
- ۱۲- محمد بیگلری، گیتی (۱۳۹۰)، سلامت روان، فصلنامه علمی پژوهش اصول بهداشت روانی، ۳ (۲)، ۶-۲۱.
- میرمحمد صادقی، حسین (۱۴۰۱)، جرایم علیه شخصیت معنوی اشخاص، تهران، چ چهارم، نشر میزان.
- ۱۳- میری، غلامحسین (۱۳۹۹)، شایعه پراکنی ابزار دشمن در عرصه‌ی رسانه و فضای مجازی به همراه راهکارهای مقابله با آن، مجله‌ی سیاست و اجتماع، ۲۲ (۲۵۱)، ۱۰۲-۱۱۰.
- ۱۴- نوربالا، احمد علی (۱۳۹۰)، سلامت روانی - اجتماعی و راهکارهای بهبود آن، مجله‌ی روان پزشکی و روان شناسی بالینی ایران، ۱۷(۲)، ۱۵۱-۱۵۶.

۱۵- یزد خواستی، بهجت؛ عدلی پور، صمد؛ سپهری، آسیه (۱۳۹۲)، تحلیل محتوای صفحات و گروه های شبکه‌ی اجتماعی فیس بوک با نظریه‌ی عمومی هابرماس، فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۲ (۱)، ۸۷-۱۱۰.

Committing the Publication of Lies in the Cyber Realm From the Perspective of Health & Mental Health; Injuries & Challenges

Keyvan Heidarnejad

Assistant Professor, Department of Law, Tasuj Center, Islamic Azad University, Tasuj, Iran
(Corresponding Author) keyvan_heidarnejad@yahoo.com

Syedeh Monira Hejazi

Ph.D Student of Criminal Law & Criminology, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran
hejazimonira@gmail.com

Vajiheh Asouli Shandi

M.A Student of Criminal Law & Criminology, Tasuj Center, Islamic Azad University, Tasuj, Iran
Vajiheh990@gmail.com

Abstract

Background and purpose: Today, the cyber space makes it possible to create global and also extra-spatial communication, where people express their opinions, thoughts and news. Of course, in some cases, users deliberately publish fake and false news and pictures, considering their personal, political, cultural and social interests and with the intention of influencing public opinion. Therefore, in the current research, the spread of false content in cyberspace and its impact on individual and social mental health is investigated under the criminal title of publishing falsehoods in Iran's criminal law.

Research method: The current research was conducted qualitatively with a descriptive-analytical method and in a library format.

Findings: Undoubtedly, virtual space has brought about major changes in the family, social, economic, cultural and even political relationships of people and society. Therefore, its effects in the field of health and mental health of individuals and society are very important.

Conclusion: According to the findings of the research, firstly, the publication of lies and fake news in the field of cyberspace causes fear and anxiety in people and leads to the formation of a sense of hatred and despair in the society; Secondly, the spread of these fake news has affected the financial-economic markets to a great extent, and therefore, considering that the livelihood concerns are considered the red line of the people, it causes a gap and pessimism of the people towards the government.

Keywords: Publication of Lies, Cyber Space, Health and Mental Health.